

A korlát és a szervilizmus a művészet halála

Federico Sánchez búcsúja, avagy egy csésze kávé Párizsban Jorge Semprúnal

A párizsi Lipp kávéház emeleti ablakából messzire látni. A decemberi köd ide is bemelegedett, a Boulevard St. Germain elegáns háza közé, s csak most kezd menekülni az ereszcatornák felé, ahogy megindul a reggeli kocsiforgalom. A siető hivatalnokok forgatagából első pillantásra kiválik az a férfi, akire én várok. Kissé görnyedt testtartásának ellentmond az a szökkenés, amivel átugrik egy tócsát, lobogó fehér hajának szinte felesel az élénk szempár, barnára pirult, férfiasan barázdált arcvonásain megül valamiféle gyermeki báj.

Nagy László óta nem láttam ilyen szép öregembert.

Jorge Semprún, a spanyol származású, ám Párizsban élő és franciául publikáló író most hetvenéves. Apja a köztársasági Spanyolország római nagykövete volt. A polgárháború bukása után a család menekülni kényszerül, s az alig tizenhat éves Semprún Párizsba megy. De még meg sem melegszik ott, amint kitör a világháború, s ő azonnal csatlakozik a francia ellenállási mozgalomhoz. A németek elfogják és a buchen-

waldi koncentrációs táborba küldik. Szabadulása után visszatér Párizsba, majd az illegálisban működő Spanyol Kommunista Párt tagjaként, Federico Sánchez álnéven több titkos missziót is teljesít hazájában. De az ortodox kommunista párt képtelen elfogadni a művész autonómiáját, s 1964-ben kizárja soraiból.

Semprún azóta több művében, filmforgatókönyvében is igyekszik leszámolni a fiatalkori illúziókkal, a kommunista párttal, de éppen ez az örök visszatérés mutatja, hogy még mindig maradt benne valami az illegális párttagoságból. Talán most, hetvenévesen, tizenkettedik könyvében sikerül végérvényesen leszámolnia az a korszakkal, s elérkezett az ideje, hogy Federico Sánchez elbúcsúzzon egykori harcostársaitól. De nem a baloldali eszméktől. Tudjuk, hogy Semprún – Felipe González szocialista miniszterelnök személyes hívására – 1988–1991 között a spanyol kormány kulturális minisztere volt. De a hatalom sem tudta elcsábítani. Íróként, politikusként, értelmiségiként és emberként is megmaradt függetlennek.

– Federico Sánchez sokszor üdvözlő benneteket: ez legújabb könyvcímének nyersfordítása. Ugy gondolom, mind a műfaj, mind a cím némi magyarázatra szorul.

– Nem memoárt akartam írni, az önéletrajz ugyanis bonyolultabb szerkezetet, az események részletezését feltételezi és másfajta narrátori stílust igényel. Nem is az esszé műfaját választottam, holott csábító lett volna a Spanyol Szocialista Munkáspárt elmúlt évtizedes hegemoniájáról értekezni, kiindulva a gyökerektől és elidőzve a hatalomban töltött éveknél. Inkább irodalmi műfajt kerestem már csak azért is, mert a kormányban eltöltött három év során is mindig az írói szabadság megőrzésének vágya lebegett a szemem előtt, és hogy nem maradtam hosszabb ideig a kormány tagja, az is ezzel a törekvéssel magyarázható. Választottam tehát egy olyan írói műfajt, amely megengedi ezt a szabadságot, amelynek keretein belül elmesélhetem a hatalomban eltöltött három évem történetét, szabadon kifejtethetem véleményemet a szereplőkről és az eseményekről. Ez a műfaj adta a legjobb lehetőséget arra is, hogy Franciaországba visszatérve, franciául írjam meg a spanyol kormány minisztereként eltöltött három évem történetét. Elismerem, ez az egész kissé bizarr, de nem kevésbé bizarr volt Felipe González hívása, aki egy francia író állított a spanyol Kulturális Minisztérium élére. Ebben a döntésben kicsit benne van Spanyolország egész XX. századi története, a nemzet

szétszóródása, majd lassú megterése. Ami a címet illeti: Federico Sánchez a hatvanas évek elején az illegális kommunista párt politikai bizottságának tagja volt. Amikor Felipe González meggyőződött, hogy vállaljam el a miniszteri posztot, és én igent mondtam, búcsúzóul a Moncloa palota lépcsőjén meg utánam szolt: – Majd amikor először vidékre mérsz, és a tartomány hadseregpáncsónka tisztelgésül levégőbe emeli a kardját, meglátod, mennyit változott ez az ország Federico Sánchez óta.

– És tényleg változott?

– Hát mit mondjak, kezdetben magam is kételkedtem. A kard ezúttal tényleg nem ütésre emelkedett, hanem Federico Sánchez, az egykori illegális kommunista üdvözlésére, de az arc ugyanaz volt. S nemcsak az asztúriai hadseregpáncsónoké. A nagy ipari csoportok, a bankok és pénzügyintézetek, az egyetemek élén ugyanazok maradtak, mint Franco idején. Nem kevés önuralom kellett hozzá, hogy a réggelente az íróasztalomon talált újságcupacból előhalásszam az Arribát, a falangista párt lapját, és hidegvérrel legyen képes olvasni a szocialista pártot, s nem ritkán az engem személy szerint becsmérlő cikkeket. Ráadásul tudván, hogy a vezércikkeket már Franco alatt is ugyanaz a fasiszta újságíró jegyezte. De el kellett ismerem, hogy a békés átmenetnek ez az ára. Ha nem akarunk egy újabb, a '37-esnél is nagyobb vérfürdőt, meg kell tünnünk

egymást. Ez a demokrácia alap-szabálya. A fasiszta újságírónak joga van minket kioktatni minden reggel a demokráciáról. Nem tagadom, hogy az első időben nehezen nyeltem le a tejeskávémát.

– A világ tehát megváltoztatta Federicó Sánchezet?

– Nem a világ változtatta meg őt, hanem a kommunista párt. A kommunista illúziók hatására dőbber rá, dőbberem rá, hogy a világot általában képtelenség megváltoztatni. Amit meg lehet és meg is kell változtatni, az a társadalom, amelyben élünk. Sose gondoltam, hogy a világ megváltoztatásának kommunista kudarcá egyben azt jelenti, hogy el kell fogadnunk a társadalmat olyannak, amilyen. Nem, folytatnunk kell annak megváltoztatását annak tudatában, hogy a kommunisták hiedelmével szemben az új világ nem varázslattal jön el. Azt csak belülről, lassan lehet kikínálni. A világ tehát csak annyiban változtatta meg Federico Sánchezet, amennyiben az idő múlásával mindenki változik, fejlődik. Lényegében azonban ugyanaz maradt, aki igazságért, egyenlőségért, demokráciáért kiált.

– A francia értelmiség soraiban egyre többen akadnak, akik sürgetik az egyesek által istenített liberális társadalom megváltoztatását. Némelyek eljutnak a marxizmus bizonyos értelmezésének rehabilitálásáig is. Mi a véleménye erről?

– Normális, sőt elkerülhetetlen dolognak tartom, hogy ez a téma újra előkerüljön. Soha, egy pillanattal sem hittem, hogy a megvalósult marxizmus történelmi likvidációja, előbb elméleti, majd gyakorlati felszámolása egyenlő lenne Marx gondolatának likvidálásával. Sőt úgy vélem, hogy a marxizmus egyik fejezete, a gazdaságkritikai jegyzetek, ma minden korábbinál időszerűbbek. A fejlett kapitalizmusról írt elemzése – persze nem a maga konkrétumában, hanem az elvonatkoztatott gondolatok szintjén – teljes egészében ráillik a mai kapitalizmusra. A termelési folyamatok megsokszorozása, a kézi munka száműzése, a tudományos-technikai felfedezések azonnali termelőőrvé tétele, ez mind-mind megtalálható Marxnál. Teljesen természetes tehát, hogy jó ideig tartó száműzetés után ma ismét előveszik az ő tetteit, hiszen maga a probléma nem szűnt meg. Más kérdés, hogy Marx újraértelmezése ott semmiképpen sem kezdődhet, ahol Georges Marchais vagy Brezsnyev abbahagyta. Ami az én megítésem szerint zsákutca, az a marxizmus központi gondolata volt: a társadalmi osztályok eltörlése és az osztály nélküli társadalom ideája. A XX. század egész története azt bizonyítja, hogy a munkásosztály nem képes az ideológusok által ráruházott szerepet eljátszani, az új társadalmat felépíteni. De még vezető szerepe sem képes, mert többnyire hallgat, s az ő nevében a párt beszél. Számomra a marxizmus mint az új világ létrehozásának ideológiája üres maszlag, de mint a kapitalista gazdasági rendszer kritikája értékes elmélet.

– Jacques Derrida francia filozófus ugyanerről a kérdéssel értekezve, legújabb könyvében azt írja, hogy a liberális demokráciát még soha ilyen veszély nem fenyegette, mint ma. Számára ez a veszély a

munkanélküliek magas száma jelenti, s el is nevezi ezt a tömeget Új Internacionálnak. Vajon tartanunk kell-e az elégedetlen munkanélküli tömegek radikalizálódásától?

– A demokrácia mindig veszélyben volt a XX. század során. Hol a leninizmus a baloldalon, hol a fasiszta a jobboldalon készítet számára aknamezőt. Nem hinném, hogy a munkanélküliség az előbbieknél veszélyesebb helyzetet teremtené manapság. Inkább az a véleményem, hogy a kommunizmus széthullása a jelenlegi rendszer válságának egyik eleme. A kommunizmus ugyanis része volt a korábbi világrendnek, de ez a rendszer nem működik többé. Sokkal mélyebb a válság annál, hogy azt a munkanélküliséggel egyedül jellemezni lehessen. A gazdaság egésze, a termelési mód jutott válságba, amely létrehozott egy munka-

kozni az ellen, hogy a film ipar. Ez az oka annak, hogy a televízió soha egy pillanatra sem veszélyeztetette az amerikai filmek látogatottságát, s ezzel az „ipari módszerrel” van jelen mindenütt az amerikai film. Ez ellen olyan argumentációval hadakozni, hogy a film nem áru, s hogy ezt a témát ki kell venni a világereszkedelmét szabályozni próbáló GATT-csomagból, szerintem elfogadhatatlan. Az pedig egyenesen szánalmas és neveléses, hogy ez a vita Amerika-ellenes fordulatot vett, s azt próbálja bemesélni, hogy az amerikai kultúra a Coca-Colával és a hamburgerrel egyenlő. Kérdezze csak meg erről az előbb idézett francia filozófust, Derridat, akinek az Egyesült Államokban sokkal jobb a fogadtatása, mint itt, Franciaországban. Egy-egy előadásán százak és százak ülnek, bizo-

volt benne, hogy ez a világ legjobb dolga. Amikor 1945-ben Buchenwaldból visszajöttem, gyakorlatilag ugyanezt az életérzést láttam viszont, pedig időközben történt egy s más: vereség a háború első időszakában, német megszállás, Vichy, anyagi és emberáldozatok. A franciának oka lett volna elgondolkodni azon, hogy milyen is valószínűleg, de még mindig rendíthetetlen volt az önbizalma. Alighanem először a történelem során a francia bizonytalanná vált, s nem biztos immár abban, hogy franciának a legjobb lenni. S ez a szimpotoma a kultúra területén különösen jól megfigyelhető. Elismerem, nem könnyű megszokni, hogy egy nemzeti elveszít kulturális hegemoniáját a világban. Pedig Franciaország most ennek a mindennapjait éli. Figyeljük csak meg, a franciák minden erőfeszítés ellenére a frankofónia visszaszorulóban van, miközben az angol és a spanyol világméretben terjed. A volt francia gyarmatok legtöbbszörben már csak az értelmiség beszéli az egykori anyaország nyelvét, miközben az angol és a spanyol megmaradt minden társadalmi réteg számára a napi érintkezés eszköze.

– Ami persze nem zavarja önt abban, hogy továbbra is franciául írjon.

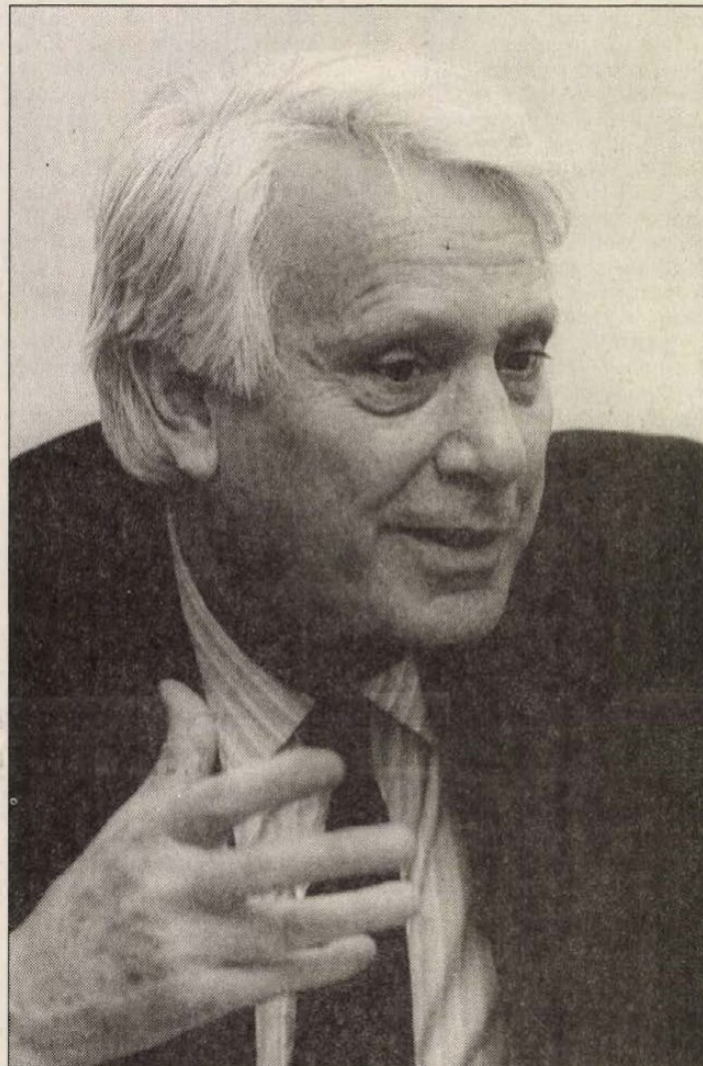
– Egy nyelv lehet szép akkor is, ha nem világnyelv. Amikor egy cseh író az anyanyelvén ír, az nagyon szép dolog, még ha én nem is értem. Kunderáról tudtuk, hogy nagy író, pedig sokáig igen rossz fordításban olvashattuk a műveit. Úgyhogy annak a ténynek, hogy a francia nem a kulturális érintkezés nyelve többé, semmi közö az ahhoz a tényhez, hogy a francia szép nyelv, s minthogy az irodalomban az esztétikának van némi szerepe, én továbbra is ragaszkodom ehhez a luxushoz.

– Térjünk vissza a beszélgetés kiindulópontjához és tulajdonképpeni aporójához, az ön legutóbbi könyvéhez. Végül is milyen érzések maradtak meg Jorge Semprúnban a hatalomban eltöltött évekből? És miért vált meg önként a miniszteri tarcától?

– Őszintén megmondom, hogy amikor elvállaltam a megbiztatást, nem olyan meggondolással tettem, hogy most csinállok egy kis kiterőt. Ha kiterőnek veszem a posztot, talán ma is miniszter vagyok. Tudtam, hogy Felipe González azért hív a kormányába, mert független értelmiséginek tart, feltételezte kritikai alapállásomat. Ahogy a hadseregben a bátorság eleve feltételezett kritérium, úgy az értelmiségi esetében ugyanez a kritika. Az én esetemben az értelmiségi autonómiát még külön is nyomatékossá tette, hogy Párizsban élő és franciául író illetőről volt szó. Felipe González politikusi erényeit, demokratikus elkötelezettségét bizonyítja, hogy ennek ismeretében is engem választott. És én mindvégig megőriztem függetlenségemet mint értelmiségi, mint ember. Nem léptem be a szocialista pártba, nem hallgattam el a véleményemet, de még az alkalmat vagy a helyet sem igényeltem tudatosan megválasztani. Ez lett az oka, hogy kibékíthetetlen viszonyba kerültem González párt- és kormánybeli helyettesével, Alfonso Guerrerával, aki fegyelmzett apparatszikként képtelen volt elviselni az én magartartásomat. Nyomban fölláttam, amint megpróbálták kicövekelni függetlenségem határa. A korlát és a szervilizmus a művészet halála. Ha az értelmiségi – Keleten vagy Nyugaton – feladja kritikai alapállását, új hivatást választott. Politikus lett. S hogy annak milyen, azt majd eldönti a történelem. De lehet, hogy addig se kell várni. Csupán az első demokratikus választásokig.

– Jorge Semprún – alias Federico Sánchez –, köszönjük a beszélgetést. Párizs, 1993. december

Seres Attila

Nem hallgattam el a véleményemet

MTI-FOTÓ – TÓTH ISTVÁN FELVÉTELE

nélküli tömeget, amely – és ezt hangsúlyozni kell – nem klasszikus munkanélküliség. Nem a fogyasztás visszaesése miatti átmeneti termelés kiesés miatt jött létre, hanem egy új típusú termelési mód, a tömeges automatizáció miatt. Ezek a tömegek már soha sem lesznek képesek visszaszerezni a munkájukat.

– Van egy másik súlyos krízis napjainkban, amely nehezebbé tesz még az azonos társadalmi rendszereken is és megmérgezi a fejlett országok kapcsolatát. A világereszkedelm új törvényes rendjének kialakítása, s ezen belül a kultúra ügye. Napjainkban a franciák látszanak legharciasabban védekezni az elvet, hogy a kultúra nem áru, rá nem lehet kiterjeszteni a szabadverseny szabályait, ellenkező esetben eltűnhet egyes népek, különösen a kisebb kulturális identitása.

– Még kulturális miniszter voltam, amikor először vetődött fel az EK-országok brüsszeli értekezletén az emberek és áruk szabad áramlásának gondolata, amely 1992-től meg is valósult. Én voltam, aki a kulturális termékek köréből kiemeltettem az egyes országok nemzeti kulturális kincsét. Felő volt ugyanis, hogy a szegényebb déli országokból tömegesen vándorolnak a műkincsek a gazdag északi államokba. Ugyanakkor az a véleményem, hogy különbséget kell tenni a nemzeti kulturális értékek és a kulturális termékek között. Megvallom, némi meglepetéssel figyelem, amikor egyes francia politikusok kijelentik, hogy a film nem árucikk és hogy a filmgyártás nem ipar. Azt hiszem az amerikai filmek világsikerét éppen az adja, hogy nekik eszük ágában sincs tiltá-

nyítván az idegen kultúra iránti amerikai nyitottságot. Az európaiak részéről nagy hiba lenne bezárkózással válaszolni minderre. A legkevésbé egyébként a franciák álláspontja érthető. Ők tiltakoznak a filmgyártás iparosodása ellen a legjobban, miközben valódi filmgyártás az amerikai mellett egyedül náluk van. Az állami támogatás és a mecenatúra olyan rendszerét dolgozták ki, amely lehetővé teszi a filmgyártás fenntartását. Arról nem is beszélve, hogy az amerikai filmek franciaországi népszerűsége közvetve a francia filmgyártást szolgálja. A külföldi filmek vetítésének bevételeiből ugyanis megint csak a hazai filmgyártást finanszírozzák. Felreértés ne essék, én nem azt akarom mondani, hogy örömmre szolgát, ha az európai mozikkól kiszorul az európai film. Csupán az olyasfajta címkézés nem szeretem, amely az amerikai filmet ipari, a franciát pedig művészeti terméként minősíti.

– Európa valahogyan mégis csak védekezni kénytelen az amerikai dömpinggel szemben, saját kulturális identitásának védelmében.

– Igen, de a megfelelő módszer nem a protekcionizmus. Az európai, s ezen belül a francia filmgyártás válságban van, de alig hiszem, hogy ezért a válsággért az amerikai film okolható. Sokkal mélyebb válságról, társadalmi és identitásavarról van szó. Hadd hozzak bizonyítékként egy saját példát. Amikor 1939-ben először Párizsba érkeztem, a legeslegelső, ami megragadott, a franciák nemzeti büszkesége volt. A citizen tudta, mit jelent franciának lenni, s rendíthetetlenül biztos

VLGYIMIR VISZOCKIJ

A költőkhöz

Igazi költő az csupán, ki szörnyű véget ért,
Főleg, ha ifjú – ideje se telt le.
Egyik huszonhat évesen nyúlt már a pisztolyért,
Másik hurokba bújat az „Angleterre”-ben.

S a harminchárom éves Krisztusnak, ki így beszélt:
Ne öl! Ha ölsz, akárhol megtalállak...
Hogy több bajt ne keverjen, átvették a tenyerét
Vasszóggal, és átadták a halálnak.

Harminchetes, a végzetes – kijózanít e szám,
E számjegyöt a hideg is kiráz ma, –
Hogy Puskin párbafojzni ment, e szám okozta tán,
S ezt vették Majakovszkij pisztolyára.

Harminchetes – e szám bizonyonnyal Isten átka volt,
A kérdést élre állította: vagy-vagy...
Ez a határ, melyen Rimbaud és Byron elbotolt...
A maiak e számon túljutottak.

A párbaj nem jött össze vagy tán elhalasztott,
A harminchárom épp hogy megfeszített,
S a harmincnégy se vért, csak ősz hajszálakat hozott,
Havat-telet halántékunkra hintett.

Golyó, kőtől? Inunkba száll a lélek jó korán...
Türünk, pszichopatak, hszitérikák, mi.
Kés élén jár lábujjhegyen a költők népe, ám
A lelkiük az, amely ma vérben ázik.

A szónak „hosszúnakúúú” végén három „ú” –
Hát kurtítsd meg a költőt, légy érlelyes!
Hátába kést, hisz ő a kés hátán is boldogul, –
Szürd őt le gondosan, mivel veszélyes.

Fatális számok hívei – szánalmas mindegyik,
Akár a háremhölgyek, epekednek.
Ha már az élettartam átlaga emelkedik,
Mér’ pont a költő éljen kevesebbet?

Baka István fordítása